

De Heraut

door de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Zondag 9 Februari 1919. N^o. 2142.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geboorteden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingesonden stikken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en advertentieaanvragen aan de ADMMISTRATIE. Bureau: N.Z. Voorburgwal 58-60, te Amsterdam.
Inzendingen, die later dan Dinsdag 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f. 1.50 bij vooruitbetaling; voor het Buitenland en Ned-Indië per jaar f. 7.20 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f. —.15.
Advertentieprijs: van 1 tot 6 regels f. 1.30, met inbegrip van bewijsnummer, voor elken regel meer f. —.20. Aanvragen en vermelding van bedragen f. —.12 per regel.

Van de Kerk. VI.

Zoo zijt gij dan niet meer vreemdelingen en bijwoners, maar medeburgers der heiligen, en huisgenooten Gods.
Gebouwd op het fundament der Apostelen en Profeten, waarvan Jezus Christus is de uiterste hoeksteen.
Ef. II : 19, 20.

De verwaarloozing van het organisch karakter der Kerk tijdens de Reformatie heeft er van zelf toe geleid dat het wezen der Kerk onderschat werd. Vandaar de vele groepen, die op zichzelf gingen staan, en de weinige waarde, die aan het wezen der Kerk als zodanig werd toegekend. De slotsom waartoe ons vorig artikel kwam, dat in de Voleinding welbeiden alleen de leden der Kerk overblijven, en al wat buiten de Kerk bestond, ten ondergaat, werd bij de opkomst der Reformatie niet ingezien. Aanleiding hiertoe gaf de eenzijdige opvatting van het einde der dingen. De volle en rijke betekenis van de Kerk voor het einde der dingen, zoodat feitelijk ten slotte alleen de Kerk zou overblijven, en al wat niet tot haar behoorde, in den eeuwigden jammer zou verdrinken, werd wel niet ontkend, doch bezield de overtuiging niet. De oorzaak hiervan nu lag voor de hand. Het laatste gedeelte van Efeze III geeft hiervan de gereede verklaring. Ten duidelijkste blijkt toch uit de voorstelling die de apostel Paulus hier van het einde, en van hetgeen aan het einde voorafgaat, geeft voor ons tweeërlei gezichtspunt, waaruit schier van zelf verwarring geboren wordt. Zeer beslist toch spreekt de apostel ook hier van de Kerk als een organisme, maar naast deze organische voorstelling, en er als doorheen gestrengd, geeft de apostel te gelijk het geheel ander beeld van een gebouw, dat uiteraard niet anders dan mechanisch ineenvoert. De organische en mechanische opvatting is hier derhalve geheel doorheen gemengd. In vs. 19 vinden we eerst de organische voorstelling. Er staat toch: »Zoo zijt gij dan niet meer vreemdelingen en bijwoners, maar medeburgers der heiligen en huisgenooten Gods; een uitspraak die door het begrip van huisgenooten op het familieleven wijst, en alzoo het organisch element op den voorgrond stelt. Doch vlak hierop volgt nu in vs. 20: »Gebouwd op het fundament der apostelen en profeten, waarvan Jezus Christus de uiterste hoeksteen is; een beeldspraak, die niet aan het organisme, maar aan het mechanisme ontleend is. En wat hier nu 't opmerkelijkste is, vindt ge in vs. 21, waar nogmaals van 't gebouw sprake is, maar zóó, dat 't gebouw groeien en was in kan. In dit vers lezen we toch: »op welken, (d.i. op Christus) het gehele gebouw, bekwaamelijk saamgevoegd zijnde, opwaarts tot een heiligen tempel in den Heere». Opwaarts is nu weder een organisch begrip, en zoo blijkt duidelijk, dat de apostel de beide begrippen van het organisch groeien en van het mechanisch gebouwd worden, beide op de Kerk toepast.

Sterker nog komt de saamvoeging van dit organisch en mechanisch begrip uit in Ef. III : 17, doordat de apostel hier de beide begrippen van 't groeien en van het bouwen in één adem saamvoegt. Hier toch lezen we: »Om deze oorzaak buig ik mijne knieën voor den God en Vader van onze Heere Jezus Christus, opdat Christus door het geloof in uwe harten wone en gij in de liefde geworteld en gegronde zijt». Geworteld toch wijst op de plant die groeit, en gegronde op het fundament van het bouwen hols. Duidelijk kan niet worden uitgedrukt, dat in de Kerk van Christus, gelijk ze zich op aarde voordoet, met tweërlei aard en karakter te rekenen is, en wel met de twee begrippen van organisme en instituut. In 1870 nam ik daarom die korte, gebonden uitdrukking: Geworteld en gegronde als grondslag voor mijn intrede te Amsterdam, en poogde aan te toonen, hoe dit tweezijdig karakter van de Kerk van Christus zichtbaar voor aller oog uitkomt in het Instituut van de zichtbare Kerk, dat van zelf het organisch bestand van de Kerk als de uitdrukking van haar onzichtbaar wezen onderstelt. Het Instituut was uitsluitend Kerk, als het 't organisme achter zich had, en omgekeerd kon de Kerk zich in 't zichtbare en uitwendige alleen daardoor openbaren, dat ze in een uitwendig Instituut zich aandeed. De onderscheiding tusschen de onzichtbare en de zichtbare Kerk trad hierdoor duidelijk in het licht, en met beiden, zoodat met het onzichtbare organisme als met den zichtbaren bouw, moest bij de opvatting van het kerkelijk wezen rekening worden gehouden. Hoe

sterk ook de beide begrippen van organisme en van instituut of mechanisme uiteenloopen, toch moesten feitelijk beide tot hun recht komen.

De noodzakelijkheid hiertoe zou niet bestaan hebben, indien de wedergeborenen aanstonds na hun toebrengring tot den Christus opgingen en uit de zondige gemeenschap van dit aardse leven werden weggenomen; iets wat feitelijk zeggen wil, indien ze aanstonds na hun wedergeboorte gestorven en in het Vaderhuis waren overgebracht. Doch zulks was volstrekt ondenkbaar, zoodat over ze voorsnog hier op deze aarde bleven voortleven, en zulks wel met de zondige neiging in zich die altoos op nieuw tot zonde verlokken kan. Zoolang de wedergeborenen in deze getelheid en in zulk een omgeving blijven verkeerden, ligt steeds het gevaar voor de hand, dat de zonde hen opnieuw overmeestert, en dat ze, al behooren ze tot het instituut van de Kerk, hun aanhoorigheid tot het organisme, althans voor hun eigen besef, verzaaken. Gedeld en beleiden is dat door de Anabaptisten, en ten deele ook door de Mennonieten. Aanvankelijk althans dreef hen een zeer ernstige opvatting van het leven dat in Christus ons deel wordt. Ze gaven zich dan ook overaan de alleszins begrijpelijke voorstelling, dat zij, dank zij hun wedergeboorte, aan het ordinaire, zondige menschelek leven onttrokken waren. Ze weigerden daarom zich te voegen en te schikken in hetgeen de Christenheid gepoogd had in het instituut der kerk als uitdrukking van hun geloof te vinden. Een omgekeerd stonden ze er op, om met het burgerlijk leven geheel te breken, en zich als geestelijk wedergeborenen van de gewone samenleving los te maken. Wat zij beoogden was eeniglijk een organisch Christelijk leven-deelachtig te worden, en het instituut in elk opzicht te mijden. Nimmer spraken ze daarom van de Kerk, doch eeniglijk van de Gemeente; en die Gemeente vatten ze dan liefst op als een vergadering van geloovigen, die, als allen wedergeborenen, zich onthielden van alles, wat uitgedacht was om de zonde te onderdrukken. Denk slechts aan de Naaktoopers. Het kleed dekt de schande, doch schande bestond er voor hen niet meer; de paradijsstoestand was voor hen teruggekeerd. Een voorstelling, waarmee men niet den spot drijft. Historisch toch staat vast, dat de eerste toenmalige Wederdoopers of Anabaptisten zeer ernstig van aard en karakter waren. Hun Martelaarsboek strekt er ten bewijze van. Toch was het standpunt, dat ze innamen, volstrekt onhoudbaar. Al spoedig sloeg hun eenzijdige geestelijkheid dan ook in dorre vleeschelijkheid over, en Jan van Leiden maakte hun eenzijdigheid te schande.

Om het gronddenkbeeld, dat de Anabaptisten met zooveel ernst voorstonden, te kunnen handhaven, zou het werk der genade in dit aardse leven een gansch anderen vorm hebben moeten aannemen. De wedergeboorte had dan bij elk kind des menschen tegelijk met zijn geboorte moeten intreden, en nadat de wedergeboorte in de ziel van het pasgeboren of nog nietgeboren kindeke had postgevat, zou dit wedergeboren kindeke aanstonds door den dood uit dit aardse leven moeten zijn weggenomen. Dan natuurlijk zou alle mogelijkheid zijn afgesneden geweest, dat de aldus wedergeborene in het zondige aardse leven zijn alouden zondigen aard zou hebben onder uitkomen. De dood zou vlak na de geboorte alle naverking van het zondige element hebben afgesneden. Steeds toch beleiden we, dat in het sterven alle gemeenschap met 't zondige voor eeuwig voor ons wegvalt. Dan echter zou er zich op deze aarde nooit een Christelijke Kerk openbaar hebben, en zou nimmer een Christelijk leven zijn uitgekomen. Het zou eeniglijk een heidensehe wereld geworden en gebleven zijn. En de triomf van het Godsrijk zou buiten het leven der menschenkinderen op deze aarde begonnen en voleindigd zijn. Daar nu de Wederdoopers zelve gevoelden, dat ze zulk een onderstelling niet aanvaardden konden, hebben ze juist omgekeerd met de wedergeboorte der vroeg stervende kinderkeren zoo goed als niet gerekend, en er steeds op aangedrongen, dat de bekeerden, die uiteraard eerst op eenigzins gevorderden leeftijd het onmisbaar getuigenis van hun wedergeboorte en bekeering konden afleggen, eerst daarna gedoopt en alzoo in den heiligen kring zouden ingelijfd worden. Juist hierdoor echter kwamen ze dan ook aanstonds te staan voor de stuitende contradictie, dat toch ook zij, evenals de overige belijders, hun zondigen aard niet konden afleggen, en deswege keer na keer op allerlei zonde betrappt werden. Hun standpunt was verlokkelijk geweest, indien ze zich geheel buiten het leven hadden kunnen plaat-

sen, en hun wedergeboorte met hun sterven had kunnen saamvallen. Nu daarentegen kwam toch ook bij hen gedurig de oude zondige mensch weer door het ysterhunnert zijl giuren, en bleek steeds meer, hoe hun hooggeestelijke pretentie op niets dan ijdeln waan uitliep. Steeds meer zijn ze er dan ook toe over gegaan, om aan hun »Gezindheid», gelijk ze hun saamvergadering liefst noemden, den kerkelijken vorm te hergeven. Hun voorgangers studeerden nu theologie, juist zoodat het onze aanstaande predikers doen, en waar men had mogen hopen, dat hun hoog spirituele opvatting hen althans voor afval van de heilige begrippen des geloofs zou bewaard hebben, beleefte men thans den jammer, dat juist de Doopgezinden schier niet anders dan moderne voorgangers hebben, en steeds verder op het doodpad der verzaking van de Christelijke belijdenis zijn afgeworven. Wel hebben ook zij ten laatste tot de instelling van een instituut hun toegevocht genomen, zoo zélf, dat er ten slotte tusschen hun kerkelijk optreden en het onze geen principieel verschil meer bestond, doch ook zoo heeft hun protest tegen het begrip en woord van Kerk ten slotte geen andere uitwerking gehad, dan dat ze 't aloude geloof waarin hun martelaren en martelaressen in den dood gingen, zoo niet eenparig, dan toch voor het grooter deel verzaakt hebben. Al sloten we dan ook nimmer het oog voor den heiligen ernst, waarmee hun vaderen in de 16e eeuw optraden, toch bleek steeds opnieuw, dat hun eenzijdige opvatting hen het evenwicht deed verliezen. Ze droomden van een heilige positie, die ten deele in dit zondige leven zou standhouden, en juist die twee zijden van het leven van den geloovige lieten zich op de wijze die zij beoogden, niet verbinden. Hun eenzijdigheid, hoe hoog ze ook mikten, trok hen uit het gezonde levensverband; en, al hebben ze dit nu bijklaar allengs zelven ingezien, zoodat ze eerst van het Anabaptisme overgingen in wat Menno Simons hun op 't hart bond, en sinds steeds meer het leven der gewone Kerken gien nabootsen, toch stelden ze er steeds prijs op, iets bijzonders, iets anders dan de Gereformeerden en Remonstranten, iets anders dan de Roomschen en Lutherschen te zijn, en het was juist die zucht om iets extra's te openbaren, die hen steeds beleet het echte, enig deugdelijke en steekhoudende verband, dat in de onderscheiding van het organisme en het instituut ligt, te aanvaarden. Zoo bleven ze er steeds aan vasthouden, dat ze toch iets aparts, iets anders dan de overige Christenheid waren. Dit ging nu nog, zoolang geestelijk in hen werkte en hen bezield, wat eens de geestelijke kracht van hun vaderen in de 16e eeuw uitmaakte, maar het kon niet anders dan op bittere teleurstelling uitloopen, toen ze den geestelijken achtergrond, waaraan hun vaderen hun kracht ontleenden, verzaakten. Toen toch wilden ze nog altijd weer apart blijven, maar ze hadden op geestelijk terrein niets bijzonders of niets verhevens meer, en zoo liep 't er dan ook ten slotte op uit, dat ze thans almeer een karakterloze groep werden, die veelal in puur modernisme verlieden, al datgene wat de geestelijke kracht van hun vaderen was, verzaakten, en toch iets afzonderlijks wilden blijven, doch zonder iets meer behouden te hebben, dan hun afzonderlijk optreden kon rechtvaardigen.

Toch mogen de Gereformeerden niet te zeer uit de hoogte op de Anabaptisten nederzien. Zij zelven toch maakten zich schier evenzoo aan de grondfout schuldig, dat ze het oog niet helder genoeg voor het organisch karakter der Kerk ontsloten. Ook zij toch begingen niet zelden de feil, dat ze schier eeniglijk met de geloovige individuen en op zich zelfstaande personen rekenden, en daarentegen voor het geestelijk lichaam der verkorenen geen belangstelling genoeg betoonden. Wel spraken ze van het »volk Gods», en drukten hierin althans een eenheidsbesef uit, en evenzoo vestigde het Vaderhuis steeds meer den indruk van de saamhoorigheid der verkorenen, doch evenzoo drongen ze toch op verre na niet genoeg door tot het inzien van het verband, waarin eens voor eeuwig de gereede geloovigen tot heel Gods wereldheerschappij zouden staan. Wel beleiden ze, dat 't bij het Vaderhuis niet blijven zou, en dat er te zijner tijd een opstanding van het lichaam, een oordeel, en een ingaan in een nieuwe wereldorde zou volgen, maar toch bechtten ze aan dit stuk hunner belijdenis geen genoegzaam gewicht. Schier eeniglijk toch trokken ze hun belijdenis omtrent de toekomstige dingen saam in wat voor hen persoonlijk en voor hun mede-uitverkorenen de hoogste zaligheid zou zijn, maar wijdden

aan de herschepping van de geheele wereld niet dan zeer ondergeschikte beteekenis. Het onderscheid tusschen wat nu het leven in het Vaderhuis, en straks eenmaal het leven in een geheel vernieuwde wereld zou zijn, hield hen bijna niet bezig. Van de nieuwe wereld, die vrucht der herschepping zou zijn, maakten ze zich geen enkele duidelijke voorstelling. Ook de Heidelbergse Catechismus liet zich hierover bijna niet uit, en de Geloofsbelijdenis droeg boven haar laatste artikel wel den titel van *het laatste oordeel*, maar gaf geen artikel waarin de nieuwe orde van zaken die na de Voleinding zou intreden, eenigzins omstandig werd uiteengezet. Drie-vierden toch van dit slot-artikel handelt over het oordeel, en over de bange straffen die den Godverzaker zullen wachten, maar geeft dan over het toekomstig lot der geloovigen niet anders dan deze korte en benevelde uitspraak, dat de geloovigen tot een genadige vergelding zulk een heiligheid zullen bezitten, als het hart des menschen nimmer zou kunnen bedenken. En hierop volgt dan aanstonds dit korte en niets uitleggende slot: »Daarom verwachten wij dien grooten dag met een groot verlangen, om ten volle te genieten de beloften Gods, in Jezus Christus onze Heere». Feitelijk geeft alzoo onze Belijdenis over wat na de Voleinding zal intreden, niet anders dan een zeer vage, algemeene insinade, die de vraag wat er dan komen zal, geheel onbeantwoord laat. Dit was naverking van Augustinus, gelijk men dan ook weet, hoe Augustinus' geschrift *De civitate Dei*, in zijn keurige Nederlandsche vertaling, ten onzent een zeer gezochte lectuur was en bleef.

Hierin nu kwam meer dan in iets anders uit, hoe weinig geleerd werd op den samenhang van den enkelen persoon met de menscheid en van de menscheid met geheel de Schepping. Het ging voor de meesten besef zoo goed als eeniglijk om de eeuwige zaligheid die hun zelf en hun medegenooten, naar Gods belofte, zou ten deel vallen. Zoo werd de mensch te zeer op den voorgrond geplaatst, en verloor men almeer uit het oog, dat het einddoel toch liggen moest, niet in onze zaligheid, maar in de verheerlijking van God als Schepper. Zag men immers, zoo niet eeniglijk, dan toch in hoofdzaak, op den ten leven verkoren mensch, dan behoefde eeniglijk gevraagd te worden, hoe die geloovige vrije mensch tot zijn eeuwig bestaan zou geraken, en liet het lot der overige Schepping ons geheel onverschillig. Eigenlijk kwam men dan almeer onder den indruk, dat geheel de opstanding en het terug erlangen van het eens afgelegde lichaam, ja wel in de Schrift geleerd werd, en derhalve ook wel zoo plaats grijpen, doch welbeiden geen beteekenis van gewicht had. In het Vaderhuis was het bestaan van den geloovige zoo volheerlijk, dat hij liefst in dit heilige bestaan niet moest gestoord worden, en voor den Drieëenigen God had als van zelf de overige wereld geen beduidenis. Men hoorde dan ook niets omtrent hetgeen de gezaligde mensch nu voorts aan zijn herkegen lichaam hebben zou, en welke beteekenis dit herkegen lichaam erlangen zou in verband met het geheel. Zelfs is 't niet te sterk uitgedrukt, zoo men zegt, dat men zich met dat geheel niet verder liet, en zelfs verzuimde ook maar eenige voorstelling zich te maken omtrent hetgeen dat geheel nu voortaan voor den herboren mensch zijn zou. Gevolg waarvan dan ook geweest is, dat verreweg de meesten zich als bleven opsluiten in de zalige voorstelling van het Vaderhuis, en om de XII geloofsartikelen ook het nakomende wel niet ontkennen, maar er toch zoo goed als geen beteekenis aan hechten.

Dit nu zou geheel anders zich voor de geloovigen ontwikkeld hebben, indien hun steeds levendig voor den geest had gestaan, wat in de eenheid der gansche Schepping oorspronkelijk de heerlijkheid Gods deed uitschitteren. Velen duiden het u bijna euvél, zoo ge er van gewaagt, hoe in de toekomstige wereld, die na de Voleinding zich openbaren zal, ook nog van dieren sprake zal zijn. Nu is dit in zoverre juist, als na de Voleinding van geen verwilderd of ontaard dier meer sprake zal kunnen worden. Hoe machtig ook de aanblik van den leeuw boeien kan, zoo verstaat toch een ieder, dat ook al komt in de vernieuwde en herboren wereld ook dit soort van dieren terug, alle wilde trek van vernieling en van verslindend alsdan geheel zal moeten geweken zijn. Doch om dit alles bekomert men zich zoo goed als niet, en duidt het u bijna euvél, zoo ge hiervan in verband met de eeuwige zaligheid ook maar gewagen durft.

Er mag voor veler gevoel in de zalige eeuwigheid van niets anders sprake wezen dan van gezaligde menschen en engelen, en dan nog liefst zoo, dat de bestaanswijze der engelen veel hooger ideaal schijnt te bieden dan 't bestaan van den mensch. Bij de Engelen komt, althans naar onze voorstelling, niets bij, waardoor hun zaligheid hun wordt toegevoegd. Ze zijn geesten en niets anders dan geesten. Vandaar dat de overige wereld niets aan hun gelukstaat behoefte af of toe te brengen. En in dier voege stelt men het zich nu ook voor, dat evenzoo de uitverkorene, gaat hij eenmaal in de eeuwige zaligheid in, geen ander bestaan zal erlangen dan zulk een, als met de positie der Cherubijnen en Serafiijnen nagenoeg geheel overeenkomt. Hij moge dan al door de opstanding zijn lichaam terug ontvangen, doch wat dit lichaam in de eeuwigheid voor hem beteekenen zou, verklaart men niet in te zien, tenzij men het daarin zoekt, dat de lichamelijke gestalte van den mensch hem in staat stelt zijn stem te gebruiken voor den lofzang dien hij Gode toe wil zingen.

Tegen deze geheele voorstelling moet dan ook verzet worden aangebracht. Acht men toch, dat in zulk een zin, de geheele Schepping, aan wier spits ten slotte de mensch geplaatst is, alle hoogere waarde van beteekenis mist, dan wordt de geheele Schepping voor ons ten eenenmale onverklaarbaar. De Schrift getuigt ons toch, dat de wereld, waarin het Paradijs lag, en waarin Adam en Eva geplaatst werden, er niet van zelf was gekomen, maar door God Almachtig uitgedacht en, conform zijn rijpe en rijke uitdinking, tot aanzijn was geroepen. Op zich zelf ware 't zeer zeker niet ondenkbaar geweest, dat de mensch als een louter geestelijk wezen, of wilt ge als een tweede soort Engel geschapen, en van meet af in het Vaderhuis, als zijn verblijfplaats, opgenomen ware. Zoo had 't dan eeuwig kunnen voortduren, en er zou van val of zonde geen sprake zijn geweest. Doch en de Schrift en de natuur zeggen ons duidelijk, dat het zoo Gode niet belieft heeft, maar dat de Almachtige, ten einde de volle ontplooiing van zijn Majesteit te geven, een wijl vertakte Schepping in het leven riep. In die Schepping deed niet enig creatuur tot verhoging van zijn levensmacht, doch deed God Almachtig tot grootmaking van zijn naam, en als we 't zoo mogen zeggen, voor de tentoonstelling van zijn glorie, alle schepselsoort optreden, zoo in het plantenrijk als in het dierenrijk en de delfstoffenrijk. Hoe zou 't dan ooit aan Gods Majesteit kunnen te kort doen, indien ook op de nieuwe aarde en onder den nieuwen hemel, soortgelijke creaturen voort bestonden.

Niets belet hierbij uiteraard, dat we nemen, dat ook die overige creaturen, even als de mensch, in den staat der heerlijkheid een veelrijke existentie zouden ontvangen, maar wat in geen geval aangaat is, te beweren, dat hetgeen in de stofelijke, in de plant-aardige en in de dierlijke wereld voor ons treedt, te laag zou staan, om op de nieuwe aarde en onder den nieuwen hemel geduld te worden. Wie zoo spreekt, zou toch nimmer kunnen verklaren, uit wat hoofde en om wat reden God de Heere alsdan oorspronkelijk zulk een overrijke wereld tot aanzijn zou hebben geroepen. De bloemenweld van deze wereld kan ons verrukken, en ook onder de vogelen, onder de viervoetige en kruipende dieren zijn er, die ons bekoren en verrukken. Hoe zou 't dan ooit aangaan om te zeggen, dat deze creaturen wel voor dit leven beteekenis hebben, doch dat in het toekomstige leven voor alle deze creaturen nooit plaats zou zijn te vinden, als stonden ze daarvoor te laag. Van de edelgesteenten, die we nu slechts spaarsaamelijk kennen, wordt ons in de Openbaringen op schitterende wijze voorgesteld, hoe ze in de toekomstige wereld niet enkel zullen gevonden worden, doch in die nieuwe wereld een pracht zullen ontwikkelen, waarbij alles wat we er thans van genieten, geheel weg valt. Men miste daarom de Majesteit Gods, die oorspronkelijk door de Schepping in geheel het samenstel der creaturen was gelegd, zoo men zich inbeeldt, dat al dit creatuurlijke veel te laag zou staan en te onbeduidend zou wezen, om in de herboren Schepping op nieuw een plaats te erlangen. De Schepping Gods, gelijk ze oorspronkelijk in het leven trad, verheerlijkt zijn Majesteit. Dit deed niet uitsluitend de engel en de mensch, maar de gehele, veelsoortige Schepping. En uit dien hoofde is 't, dat ook in de nieuwe Schepping volstrekt niet uitsluitend aan een engel en aan een mensch is te denken, maar de geheel creatuurlijke wereld in heerlijkheid gedaante moet worden terugverwacht, Gode tot eere!

Dr. A. K.